

Enskedeparkens bageri

Gamla trädgårdsstugan, del av Enskede gård 1:1, Stockholm

Antikvarisk konsekvensanalys

2021-05-19

Antikvarisk konsekvensanalys utförd av HOS Arkitekter AB, Anna Ulfsson, Certifierad Sakkunnig av kulturvärden, under maj 2021. Omslagsbild från @enskedeparkensbageri.

Innehållsförteckning

Inledning och bakgrund	4
Fastighetuppgifter	5
Kortfattad historik	6
<i>Enskede gård</i>	6
<i>Hus 99, den gamla trädgårdsstugan</i>	6
<i>Bäckfåran</i>	7
Kulturhistorisk status	9
Kulturhistoriska värden	9
Trädinventering	10
Tillbyggnadsförslaget	11
Konsekvensanalys	15
Sammanfattning	18
Källor och arkiv	19

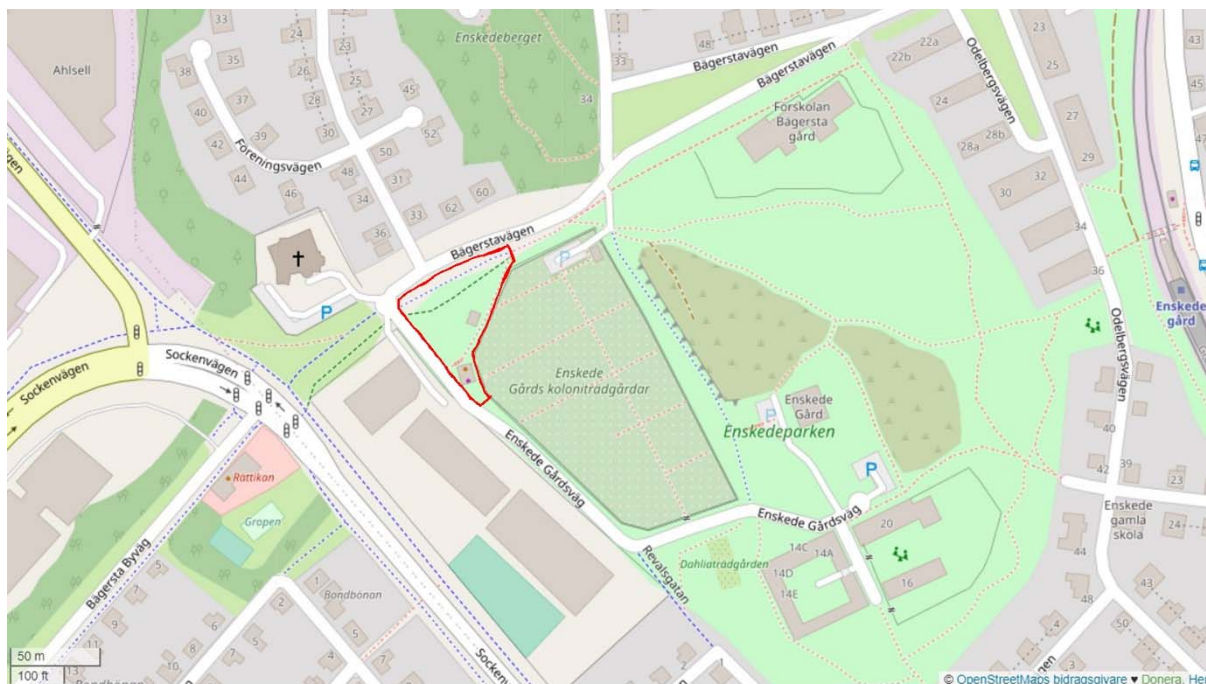
Inledning och bakgrund

På uppdrag av Fastighetskontoret, Stockholms stad har HOS Arkitekter AB upprättat en antikvarisk konsekvensanalys för tillbyggnad av Enskedeparkens bageri. Bageri och café är inrymt i den gamla trädgårdsstugan vid Enskede gård. Tillbyggnadsförslaget har gjorts av HMXW Arkitekter/ HOS Arkitekter daterat 2021-03-09, på uppdrag av Fastighetskontoret som är fastighetsägare för den gamla trädgårdsstugan. Hyresgästen Enskedeparkens bageri har för att kunna utveckla sin verksamhet behov av flera byggnader för bageri och servering. Konsekvensanalysen skall utreda hur tilltänkta tillbyggnader påverkar befintliga kulturhistoriska värden.

Som underlag till analysen har historisk bakgrund och kulturhistorisk värdering hämtats dels från Bebyggelsehistorisk inventering av Enskede gård 1:1, hus 99, Gamla trädgårdsstugan, Stadsmuseets rapport 163 utförd under 2019 och från Kulturmiljöanalys av Enskedeparken och Enskedeberget, Stadsmuseets rapport 138 från 2018. Konsekvensanalysen har utförts genom att med den historiska bakgrunden och fastställda kulturhistoriska värden som förutsättningar, analysera vilken påverkan föreslagen kompletterande bebyggelse skulle få på befintliga kulturvärden.

Fastighetsuppgifter

Fastighetsbeteckning: Enskede gård 1:1, hus 99
Adress: Enskede gårdsväg 3-5, Enskede gård
Kommun: Stockholm
Län: Stockholms län

Konsekvensanalysen omfattar området markerat med röd linje, vilket motsvarar det område som idag används av Enskedeparkens bageri. Den gamla trädgårdsstugan längst söderut inom markerat område. Karta @openstreetmap.

Enskedeparkens bageri är inrymt i Enskede gårds gamla trädgårdsbyggnad i västra delen av Enskedeparken. Bageriet nyttjar ett mindre grönområde i hörnet av Bägerstavägen och Enskede gårdsväg. Ytan gränsar mot Enskede gårds koloniträdgårdar.

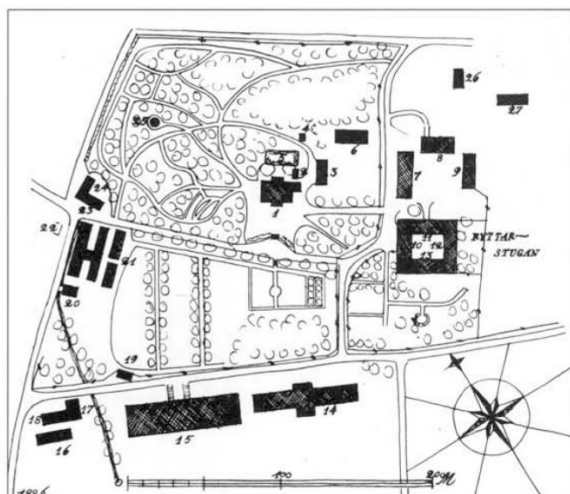
Bageri och servering i den gamla trädgårdsstugan. Förrådsbyggnaden tillkom 2015. Flygfoto Eniro.

Kortfattad historik

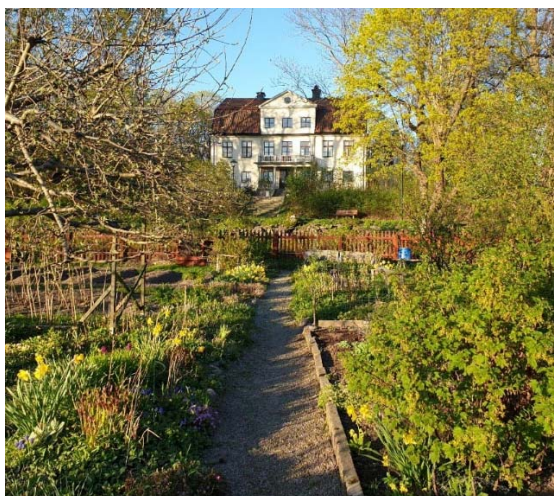
Historiken om Enskede gård finns sammanställd och nedskrivna i ett flertal böcker och rapporter. Här sammanfattas främst historiken om den gamla trädgårdsstugan med närmast omgivande mark, som naturligtvis är relaterad till Enskede gårds historia.

Enskede gård

Enskede gård har anor från medeltiden. Enskede gårds utveckling som stort jordbruk präglas främst av Gustaf Palmfeldt under 1700-talet och av Axel Odelberg d y under 1800-talets första del. Manbyggnaden Enskede gård som vi ser idag är uppförd 1802-03 av dåvarande ägare Axel Odelberg d ä, ritad av G M Kolmodin. Flera av de omgivande byggnaderna och stora delar av parken tillkom under samma tid. Fler byggnader, nu rivna, har funnits inom området runt Enskede gård. Framför huvudbyggnaden fanns, sannolikt redan sedan 1700-talet, en köksträdgård där dagens koloniträdgårdar ligger.

Situationsplan över Enskede gård 1926. Ur skönhetsrådets samlingar, Stockholms stadsmuseum. Nr 19 i nedre vänstra hörnet av köksträdgården är trädgårdsstugan.

Dagens koloniträdgård på platsen för Enskede Gårds tidigare köksträdgård. Foto maj 2021.

Hus 99, den Gamla trädgårdsstugan

Storskifteskartan från 1803 är den tidigaste kartan som visar trädgårdsstugan. Byggnaden antas vara uppförd under 1700-talet som trädgårdsmästarbostad i samband med att köksträdgården anlades. Den placerades i anslutning till köksträdgården, inte i axel med huvudbyggnaden vilket var vanligt för trädgårdsmästarbostäder, utan snedställd på en naturlig berghäll. Stugan har även använts som statarbostad i slutet av 1800-talet, och under 1900-talet som föreningslokal och klubbhus för Enskede ridsällskap. Byggnaden är Enskede gårds äldsta bevarande byggnad.

Byggnaden är en tidstypisk timmerstuga med enkel planlösning liknande enkelstuga. Dock mindre och enklare än andra bevarade trädgårdsmästarbostäder, möjligen kopplat till att Enskede gård på 1700-talet var en mindre anläggning innan utvecklingen under 1800-talet. Byggnaden av liggtimmer med torvtak fick så småningom stående lockpanel och tegeltak. Dörr- och fönsteröppningar har förändrats vid ombyggnader, murstocken är ursprunglig men har också förändrats i omgångar. En omfattande renovering gjordes 1948, då panel, fönster, fönsterluckor och golv byttes. Ev byttes även takkonstruktionen. 2014-15 gjordes en omfattande invändig renovering när byggnaden byggdes om till bageri och servering. Utvändigt renoverades fasader, fönster och skorsten och en ny dörröppning tillkom mot norr. I samband med denna ombyggnad till ny verksamhet byggdes också uthuset innehållande förråd, omklädningsrum och wc. Åsnetrappan med järnräcke anlades och marken framför trädgårdsstugan belades med grus.

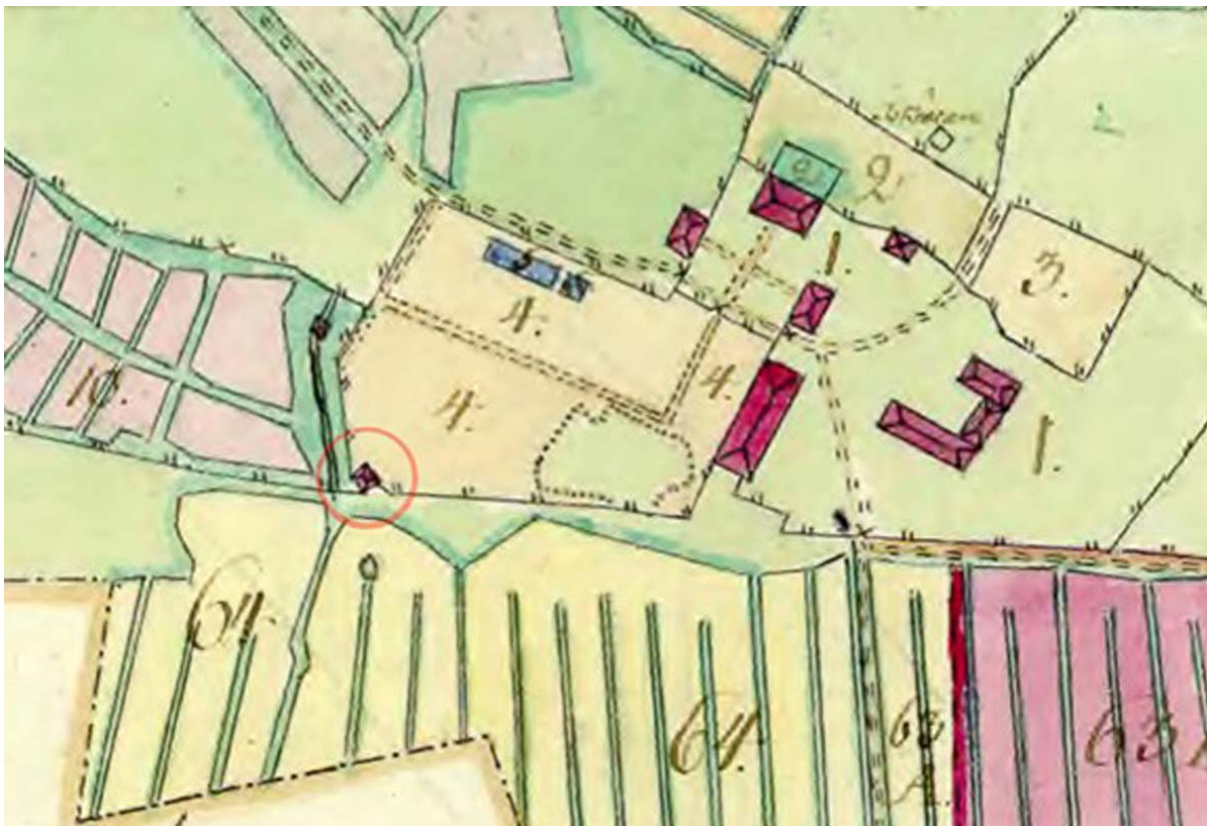
Trädgårdsstugan innan renoveringen 1948. Foto SSM, T Nordberg.

Innan renovering och ombyggnad 2014-15. Foto Anna Larsson, 2007.

Bäckfåran

Norr om byggnaden, framför entrén till bageriet ligger en grönyta som nyttjas för bageriets uteservering. Ytan skiljs med ett staket mot koloniträdgården. Grönytan består delvis av en dalbildning, resterna av ett dike efter en tidigare bäckfåra som finns synlig på kartor från 1700-talet och framåt. Det var från början en naturlig bäck som mynnade ut i Valla å söder om Enskede gård. Under 1800-talet rätades bäcken ut och försåg ett flertal dammar i området med vatten för bevattning i köksträdgården. Dammarna tömdes och diket avvattnades i början av 1900-talet. Bäckens sträckning är fortfarande synlig genom träden som kantar svackan. Trädvegetationen är synlig på kartor från 1800-talet och framåt.

Utsnitt av storskifteskarta från 1803. Trädgårdsstugan markerad med röd cirkel. Bäckfåran till vänster om stugan. Karta Akt A12-6:4, LMT.

Den f d bäckfåran med sluttande sidor kantad av växtlighet. Vy mot Enskede gårdsväg, Enskede ridskola i bakgrunden. Foto maj 2021.

Vy från Enskede gårdsväg. Bäckfåran har med tiden utvidgats till en bred sänka. Foto Google Maps.

Kulturhistorisk status

Trädgårdsstugan är i Stadsmuseets kulturhistoriska klassificering blåmarkerad, vilket innebär att fastigheten har ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde. Området runt stugan ingår i den kulturhistoriskt värdefulla miljön "Stadsdelen Enskede gård", ett kulturhistoriskt område utpekat av Stadsmuseet.

Hela området inom "Stadsdelen Enskede gård" skyddas av Kulturmiljölagens generella bestämmelser för landets kulturmiljöer, 1 kap, §1.

Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse omfattas av Plan- och bygglagens generella krav på varsamhet och förbud mot förvanskning; PBL 8§§13, 14, 17.

Värdefulla kulturmiljöer skyddas även av Miljöbalkens kap 1 och 3 som avser markområden med natur- eller kulturområden. Delar av utemiljön runt Enskede gård skyddas också av biotopskyddet i Miljöbalkens generella lagskydd för naturvärden, kap 7§11.

I gällande detaljplan från 1979 har fastigheten inget kulturhistoriskt skydd, stugans omgivande mark har endast beteckningen parkmark på detaljplanekartan.

Kulturhistoriska värden

Anläggningen vid Enskede gård har stora samhällshistoriska, socialhistoriska och agrarhistoriska värden. Gården berättar om en historisk utveckling typisk i Stockholms utkanter och är en representant för stadsdelen Enskede gårds identitet.

Den gamla trädgårdsstugan har historiska och arkitektoniska värden som stadsdelens äldsta bevarade hus. Träden som markerar var den tidigare bäcken rann och resterna av diket som vittnar om de tidigare dammarna är viktiga naturvärden.

I kulturmiljöanalysen av Enskedeparken och Enskedeberget fastställs de kulturhistoriska värdena för områdets olika delar. För koloniområdet pekas trädgårdsmästarbostaden och resterna av diket ut bland kulturhistorisk särskilt värdefulla uttryck. I den bebyggelsehistoriska inventeringen av den gamla trädgårdsstugan sammanfattas värdefulla delar och karaktärsdrag i punktform, följande avser utemiljön:

- Miljöns lantliga, grönskande och öppna karaktär, inklusive topografi och vegetation, exempelvis äldre planterade och självsådda parkträd, liksom alar vid f d bäckfåra.
- F d bäckfåra markerad med en svacka direkt norr om stugan, öppen, obebyggd och tillgänglig från stugtomt och intilliggande vägar.
- Halvöppen obebyggd parkmark i norr på plats för äldre gärde/åker.
- Miljöns koppling till f d köksträdgård, dagens koloniområde, inklusive staket i delvis ursprungligt läge.
- Det angränsande koloniområdets historiskt förankrade grundkaraktär, en öppen obebyggd yta för odling med rätvinklig indelning av kvarter och gångar.
- Tomtens och stugans läge i relation till de äldre vägarna Enskede gårdsväg och Bägerstavägen.
- Synlig berghäll vid stugan som byggnaden delvis vilar på.

Kulturhistoriskt värdefulla delar i trädgårdsstugans exteriör och interiör redovisas inte här, då de inte påverkas av aktuellt tillbyggnadsförslag.

Trädinventering

Ytan framför och norr om trädgårdsstugan innehåller flera stora äldre träd, främst al, ask och alm, både planterade och självsådda längs bäckfåran. En trädinventering har utförts på uppdrag av Stockholms Stad i början av 2021 inför planerad exploatering vid Enskedeparken. Inventeringen utförd av Arbor Konsult AB har fastställt status och bevarandevärde på träden vid trädgårdsstugan och bäckfåran. Värderingen har gjorts utifrån trädens ålder, placering och vitalitet. Dessa har på kartan nedan markerats med gröna och röda cirklar. Med blått markerade träd är av kulturhistorisk betydelse enligt Stadsmuseets bebyggelsehistoriska inventering från 2019.

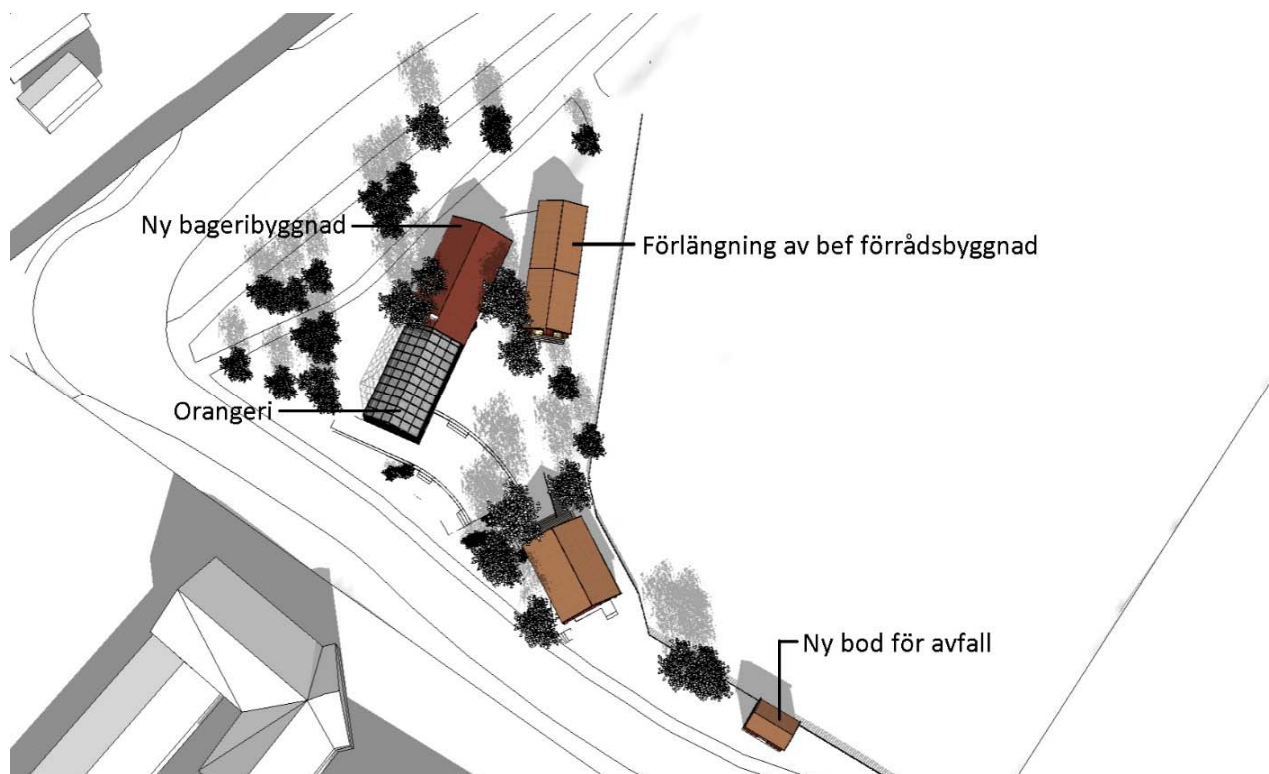

Karta ur Trädinventering och grundläggande besiktning av Arbor Konsult AB, 2021, kompletterad med blå markeringar för kulturhistoriskt värdefulla träd.

Tillbyggnadsförslaget

Enskedeparkens bageri med servering inomhus och utomhus är ett mycket populärt utflyktsmål. Behov finns av att utveckla och utöka bageriverksamheten med en ny byggnad för bageri vilket även medför utökad behov av personalutrymmen. Önskemål finns också om ytterligare yta för servering, delvis i ett orangeri. På uppdrag av Fastighetskontorets utvecklingsavdelning har HMXW Arkitekter i samarbete med HOS Arkitekter tagit fram ett planförslag. Syftet med förslaget anges vara att bevara befintliga kulturhistoriska värden och samtidigt möjliggöra en utveckling av dagens användning som bageri och cafésservering.

Av byggnadstekniska skäl och för att uppfylla krav på tillgänglighet placeras nya byggnader i samma nivå som de två befintliga byggnaderna. I förslaget fylls den del som utgörs av bäckfårans bredaste parti ut för att få en större sammanhållen gårdsplan och platsbildning i nivå med dagens uteservering framför trädgårdsstugan. En ny byggnad för bageri placeras i bäckfårans riktning med ett anslutande orangeri för odling och servering med entré i riktning mot sydväst och Enskede gårdsväg. Avsikten är att fortsatt markera det tidigare vattendraget genom att leda dagvatten till en rännal mellan husen och i gårdsbildningens markbeläggning. En ny förrådsbod placeras som en förlängning av den befintliga boden, bodarna binds samman av ett tak som skyddar ingången till toaletterna. En ny bod för avfall placeras söder om trädgårdsstugan längs Enskede gårdsväg, där anordnas också angöring för transporter till bageriet som blir lättare åtkomlig för lastbilar än nuvarande plats för leveranser. Byggnadernas utformning ansluter till den anspråkslösa utformningen av trädgårdsstugan avseende fasad- och takmaterial, taklutning och detaljering.

Situationsplan med nya tillkommande byggnader vid Enskedeparkens bageri, beskuren. HMXW Arkitekter, 2021.

I tillbyggnadsförslaget fylls marken upp för att få orangeri och bageribyggning i samma nivå som befintliga byggnader. Vy från Enskede gårdsväg, illustration HMXW Arkitekter, 2021.

Befintlig nivåskillnad mellan sänkan runt den f d bäckfåran och ytan framför trädgårdsstugan. Foto maj 2021.

Vy österut från Enskede gårdsväg. Illustration HMXW Arkitekter, 2021.

Samma vy som ovan, 2019. Foto Mattias Ek, Stadsmuseet.

Vy mot söder. Förrådsboden förlängs norrut. Illustration HMXW Arkitekter, 2021.

Vy söderut mot förråds-/wc-byggnaden från 2015. Till vänster staketet mot koloniområdet. Foto maj 2021.

Konsekvensanalys

För att analysera konsekvenserna som tillbyggnadsförslaget skulle få på befintliga kulturhistoriska värden används Stadsmuseets metod för kulturhistorisk värdering och urval. De kulturhistoriskt värdefulla delarna, värdebärarna, hämtas från den kulturhistoriska värdering som gjorts i Stadsmuseets bebyggelsehistoriska inventering. Genom att utvärdera tillbyggnadsförslagets påverkan på de kulturhistoriska värdena görs en bedömning av vilka konsekvenser det medför. Graderingen av konsekvenser är Inga negativa konsekvenser, Vissa negativa konsekvenser, Negativa konsekvenser resp Stora negativa konsekvenser.

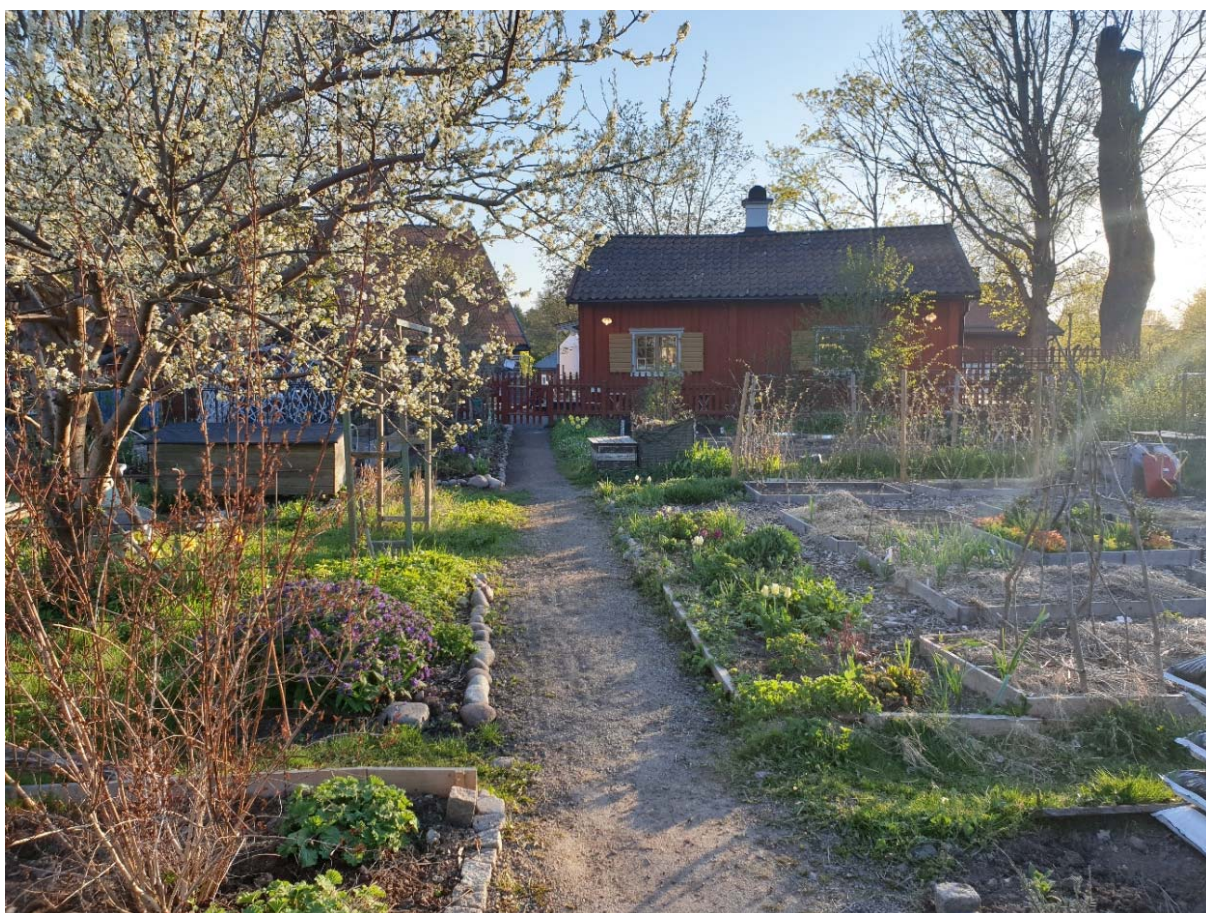

Tillkommande byggnaders placering i förhållande till befintliga byggnader och vegetation. Gröna cirklar anger plats för särskilt värdefulla träd, trädens placering är hämtade ur Bebyggelsehistorisk inventering, SSM 2019. Streckade blå linjer motsvarar ungefärligt läge för ursprunglig bäck, utifrån de äldre kartor som visar bäcken. Bearbetat utsnitt ur DPWebmap, Stockholms stad.

1. SÄRSKILT VÄRDEFULLA DELAR OCH KARAKTÄRSDRAG (VÄRDEBÄRARE)	2. PÅVERKAN PÅ VÄRDEBÄRARE	3. KONSEKVENSER
Trädgårdsstugan exteriör och interiör	Ingen påverkan	Inga negativa konsekvenser
Utemiljöns lantliga, grönskande och öppna karaktär, inkl topografi och vegetation, ex äldre planterade och självsådda parkträd, såsom alar vid f d bäckfåra.	Utemiljöns grönska och vegetation behålls till stor del, dock medför bageribygnadens placering att några av de kulturhistoriskt värdefulla träden försvinner. Ny markbeläggning minskar den naturliga karaktären och öppenheten påverkas av att en ny byggnad begränsar genomblickar. Topografin förändras till viss del när bäckfårans mark höjs upp till marknivån framför trädgårdsstugan. Ytan där förrådsboden förlängs är idag grusjord yta, där påverkas ingen växtlighet.	Negativa konsekvenser
F d bäckfåra markerad med en svacka direkt norr om stugan, öppen, obebyggd och tillgänglig från stugtomt och intilliggande vägar.	F d bäckfåran förändras genom höjning av marknivån och att en ny byggnaden placeras delvis i bäckfåran. Öppenheten och sikten från stugan norrut mot Bägerstavägen begränsas när bäckfåran fylls ut och bebyggs.	Negativa konsekvenser
Halvöppen obebyggd parkmark i norr på plats för äldre gärde/åker.	Marken norr om bäckfåran är fortsatt öppen.	Inga negativa konsekvenser
Miljöns koppling till f d köksträdgård, dagens koloniområde, inkl staket i delvis ursprungligt läge.	Ingen bebyggelse placeras mellan trädgårdsstugan och koloniområdet, staketet behålls i befintligt läge.	Inga negativa konsekvenser
Tomtens och stugans läge i relation till de äldre vägarna Enskede gårdsväg och Bägerstavägen.	Stugans läge längs Enskede gårdsväg påverkas inte av tillbyggnaden. Från Bägerstavägen blir stugan knappt längre synlig när den öppna ytan delvis bebyggs.	Vissa negativa konsekvenser
Synlig berghäll vid stugan som byggnaden delvis vilar på.	Ingen ny bebyggelse placeras i stugans omedelbara närhet, berghällen är fortsatt synlig.	Inga negativa konsekvenser

Vy från Bägerstavägen mot förlängd förrådsbyggnad och ny bageribyggnad. Illustration HMXW 2021.

Trädgårdsstugans koppling till kolonimrådet påverkas inte av tillbyggnadsförslaget. Foto maj 2021.

Sammanfattning

Trädgårdsstugan vid Enskede gård med omgivande parkmiljö utgör en miljö med högt kulturhistoriskt värde. För att kunna utveckla nuvarande verksamhet i trädgårdsstugan har ett tillbyggnadsförslag tagits fram med flera nya byggnader; en byggnad för bageri, ett orangeri, förrådsbod i anslutning till befintlig bod samt en mindre byggnad för avfallshantering. Historiskt sett har det funnits flera byggnader i trädgårdsstugans närhet. På storskifteskartan syns en mindre byggnad längre norrut längs bäckfåran, möjligen en kvarn som var byggd över bäcken. På en inventeringskarta från 1926 finns en redskapsbod markerad ungefär vid samma läge som kvarnen, men vid sidan av bäcken. Norr om denna bod mot infartsvägen till Enskede gård fanns större drivhus, på platsen för nuvarande parkering till koloniområdet.

För att inte påverka det kulturhistoriska värdet negativt bör utformning och placering av tillkommande byggnader göras med hänsyn till befintliga värdebärande delar. De nya träbyggnadernas utformning är anpassad till den gamla trädgårdsstugans enkla arkitektur, vilket innebär att stugan inte förlorar sin betydelse på platsen och sammanhanget med Enskede gård. Orangeriet med plats för servering och odling kan upplevas som en länk mellan ute och inne. Viss hänsyn tas till den f d bäckfåran genom att skapa en rännal för dagvatten i den nya marknivån. I konsekvensanalysen konstateras dock att placeringen av bageribyggning och orangeri medför negativa konsekvenser för befintliga kulturvärden avseende naturvärden och historiska värden.

Bäckfåran har historisk betydelse som en rest av det tidigare bevattningssystemet och är en del i sammanhanget mellan trädgårdsstugan och köksträdgården. Träden som härstammar från tiden då bäcken fanns där är inte bara en historisk rest utan har också stora miljöskapande värden och bidrar till platsens karaktär. Att ta bort några av de träd och som än idag markerar läget för den f d bäckfåran medför negativ påverkan på några av platsens väsentliga kulturhistoriska värden.

Den f d bäckfåran har med tiden vidgats till en bredare sänka mot Enskede gårdsväg. Ytan kan bebyggas under förutsättning av bäckens läge är fortsatt avläsbart. En förutsättning för detta är att träden längs den f d bäckens sträckning bevaras. Tillkommande bebyggelse bör underordna sig de naturliga förutsättningarna för att minska påverkan på befintliga kulturhistoriska värden.

Källor och arkiv

Skiss, Enskedeparkens bageri, HMXW Arkitekter, 2021-03-09

Enskede gård 1:1, Hus 99, Gamla trädgårdsstugan, Enskede gård. Bebyggelsehistorisk inventering. Stockholms Stadsmuseum, rapport 163, 2019.

Enskedeparken och Enskedeberget, Enskede gård 1:1 (del av) och Lillstugan 1. Kulturhistorisk konsekvensanalys. Stockholms stadsmuseum, 2018.

Enskedeparken och Enskedeberget, Enskede gård 1:1 (del av) och Lillstugan 1. Kulturmiljöanalys. Stockholms stadsmuseum, rapport 138, 2018.

Bebyggelseregistret RAÄ; Enskede gård 1:1 – hus nr 99

Detaljplan för del av kv Enskede gård mm, Pl 7176, 1979.

Karta från Skönhetsrådets inventering 1926, SSM 10047260.

Trädinventering och grundläggande besiktning Enskedeparken, Enskede 2021-01-28. Paul Bernard, Arbor Konsult AB.

Foton är där inget annat anges tagna av HOS Arkitekter.